

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies is a double-blind peer-reviewed, open-access journal published to reach excellence on the scope. It considers scholarly, research-based articles on all aspects of economics, finance and accounting. As an international congress aimed at facilitating the global exchange of education theory, contributions from different educational systems and cultures are encouraged. It aims to provide a forum for all researchers, educators, educational policy-makers and planners to exchange invaluable ideas and resources.

Auditorlik Tekshiruvda Muhimlik Va Risk Tushunchasi

Turumova Dildora Abdumannonovna

Jizzax politexnika instituti "Iqtisodiyot va menejment" kafedrası o'qituvchisi

Islomov Diyorbek Baxtiyor o'g'li

Jizzax politexnika instituti "Kibersport" fakulteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola auditorlik tekshiruvlarida muhimlik (materiality) va risk (risk assessment) tushunchalarini tahlil qilingan. Muhimlik auditorlikning asosiy mezoni sifatida moliyaviy hisobotlarda noto'g'ri bayonotlarni aniqlashda qo'llanilsa, risk esa ushbu noto'g'ri bayonotlarning paydo bo'lish ehtimolini baholash uchun ishlatiladi. Maqolada muhimlik va riskni boshqarishning asosiy tamoyillari, ularning o'zaro aloqasi va auditorlik jarayonidagi roli ko'rib chiqilgan va bu tushunchalarning mazmuni, ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida keltirilgan muhim kodeks va me'yoriy hujjatlar kontekstida chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Auditorlik, muhimlik, risk, moliyaviy hisobotlar, nazorat riski, ichki nazorat, auditorlik kodeksi, me'yoriy hujjatlar.

Muhimlik auditorlik tekshiruvlarida moliyaviy hisobotlarning foydalanuvchilari uchun qanchalik muhim ekanligini aniqlash mezoni hisoblanadi. Auditorlar hisobotdagi noto'g'ri bayonotlarning sezilarli darajada ekanligini baholash uchun muhimlikni belgilaydilar. Muhimlik chegaralari odatda moliyaviy hisobotlarning umumiy ko'rsatkichlariga asoslanib belgilanadi. Masalan, aktivlar, foyda yoki daromadning foizi hisobga olinishi mumkin. Bu chegaradan oshgan har qanday noto'g'ri bayonot auditorlik hisobotiga ta'sir qilishi mumkin.

Risk tushunchasi. Auditorlik jarayonida risk moliyaviy hisobotlardagi xatolarni yoki noto'g'ri bayonotlarni aniqlay olmaslik ehtimoli sifatida aniqlanadi. Risklar odatda uch turga bo'linadi:

- Ichki nazorat riski (Inherent Risk): Korxonaning faoliyatiga xos risklar, masalan, murakkab operatsiyalar yoki moliyaviy sohada o'zgarishlar. -- Nazorat riski (Control Risk): Tashkilotning ichki nazorat tizimi xatolarni yoki noto'g'ri bayonotlarni oldini ololmaslik ehtimoli.
- Auditorlik riski (Detection Risk): Auditorlar tomonidan xatolarni yoki noto'g'ri bayonotlarni aniqlay olmaslik ehtimoli.

Muhimlik va risk o'zaro bog'liqligi. Auditorlikda muhimlik va risk bir-biriga bog'liq tushunchalar hisoblanadi. Auditorlar tekshirishni rejalashtirayotganda, avvalo, muhimlikni belgilaydilar va keyin riskni baholaydilar. Agar risk yuqori bo'lsa, auditorlar batafsilroq

tekshiruvlarni amalga oshiradi. Misol uchun, ichki nazorati zaif bo'lgan tashkilotlarda xatolar xavfi yuqori bo'lishi mumkin, shu sababli auditorlik ishi yanada sinchkovlik bilan olib boriladi.

Auditorlik tekshiruvi jarayonida muhimlik va riskni boshqarish. Auditorlikning asosiy vazifasi — moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini ta'minlashdir. Muhimlik chegaralarini aniqlash auditorlar uchun tekshiruvning ko'lamini belgilash imkonini beradi. Risklarni baholash esa tekshiruvning samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, auditorlar risklarni boshqarish uchun quyidagi choralarga e'tibor qaratadi.

- Ichki nazorat tizimining samaradorligini baholash;
- Tashkilot faoliyatidagi noaniqliklarni aniqlash;
- Muhimlikni aniqlashda auditorlar quyidagi mezonlardan foydalanadilar:
- Moliyaviy ko'rsatkichlar (masalan, daromad, aktivlar yoki sof foydaning foizi);
- Moliyaviy hisobot foydalanuvchilarining ehtiyojlari;
- Tashkilot faoliyatining xususiyatlari.

Misol uchun, agar korxonada aktivlarining umumiy summasi 100 million so'm bo'lsa va muhimlik chegarasi 5 foiz deb belgilansa, 5 million so'mdan oshgan har qanday xatolik auditorlik hisobotiga ta'sir qiladi. Muhimlik xalqaro me'yorlarda ham muhim o'rin tutadi. Masalan, Xalqaro audit standartlari (ISA 320) muhimlikni auditorlik tekshiruvining markaziy elementi sifatida belgilaydi. Ushbu standartda muhimlikning moliyaviy hisobot foydalanuvchilari qarorlariga ta'siri alohida qayd etilgan.

Risk auditorlik jarayonida moliyaviy hisobotlarning noto'g'ri bayonotlarga ega bo'lish ehtimoli sifatida belgilanadi. Risk uch asosiy kategoriyaga bo'linadi:

1. Ichki risk (inherent risk): Tashkilot faoliyatining o'ziga xosligi bilan bog'liq. Masalan, murakkab buxgalteriya operatsiyalari yoki qiyin moliyaviy holatlarda bu turdagi risk yuqori bo'ladi.
2. Nazorat riski (control risk): Tashkilotning ichki nazorat tizimi xatolarni aniqlay olmasligi ehtimoli. Bu ichki tizimning samaradorligi va foydalanuvchilar tomonidan qanday nazorat qilinishiga bog'liq.
3. Aniqlash riski (detection risk): Auditorlar tomonidan xatolarni aniqlay olmaslik xavfi. Bu auditorlarning qanchalik sinchkovlik bilan ishlashiga bog'liq.

Muhimlik va riskni boshqarish bo'yicha milliy va xalqaro qonunchilik asoslari O'zbekiston Respublikasining auditorlik faoliyati to'g'risidagi qonun hujjatlarida auditorlik tekshiruvlarining aniqlik va haqqoniyligini ta'minlash talab etiladi. Bunda asosiy e'tibor moliyaviy hisobotlarning haqiqiyligini baholashga qaratilgan. Quyidagi me'yoriy hujjatlar muhim ahamiyatga ega:

1. O'zbekiston Respublikasi Auditorlik kodeksi: Bu kodeks auditorlik faoliyatining umumiy prinsiplarini belgilaydi, jumladan, muhimlik va riskni aniqlash qoidalarini.
2. Xalqaro audit standartlari
  - ISA 315: Moliyaviy hisobotdagi xatoliklarning paydo bo'lish xavfini aniqlash bo'yicha yo'riqama;
  - ISA 330: Audit protseduralarini riskka moslashtirish bo'yicha tavsiyalar;
  - ISA 450: Muhimlikni baholash va hisobot xatolarining auditorlik hisobotiga ta'sirini aniqlash;
3. Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar (IFRS): Muhimlik moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligi va foydalanuvchilar uchun axborotning foydali bo'lishiga ta'sir ko'rsatadi.

Misol uchun, O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 98-moddasi moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini ta'minlash maqsadida korxonalar uchun majburiy ichki nazorat tizimini joriy

qilishni talab etadi. Bu esa nazorat riskini pasaytirishga xizmat qiladi.

Muhimlik va riskni aniqlash amaliy auditorlik faoliyatining muhim qismidir. Auditorlar quyidagi asosiy qadamlarni amalga oshiradilar:

1. Dastlabki tekshiruv va rejalashtirish: Auditor korxonada faoliyatining xususiyatlarini va asosiy moliyaviy ko'rsatkichlarni o'rganadi.
2. Muhimlikni belgilash: Moliyaviy hisobotning umumiy ko'rsatkichlari asosida chegaralar aniqlanadi.
3. Risklarni baholash: Auditor korxonaning ichki nazorat tizimini va faoliyat jarayonlarini tahlil qiladi.
4. Audit protseduralarini qo'llash: Muhimlik va risk darajasiga mos keladigan batafsil tekshiruvlar o'tkaziladi.

Xulosa qilib aytganda, muhimlik va risk auditorlik tekshiruvlarining samaradorligini oshirishda asosiy mezonlar hisoblanadi. Muhimlik auditorlik tekshiruvining ko'lamini aniqlashga yordam bersa, riskni baholash auditorlar uchun xavfli sohalarni aniqlash va qo'shimcha tekshiruvlar o'tkazishga imkon yaratadi. O'zbekiston qonunchiligi va xalqaro standartlarga asoslangan yondashuv ushbu jarayonlarning sifatini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDANALIGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni (yangi tahriri). 2021 yil 25 fevral. O'RQ-677-son.
2. Xalqaro audit standartlari (ISA 315, 320, 450).
3. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (98-modda).
4. Abdumannonovna, T. D. (2024). STUDYING THE COMPANY'S ACTIVITIES AND ACCOUNTING DURING THE AUDITOR'S INSPECTION. *EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY*, 4(2), 21-27.
5. Abdumannonovna, T. D. (2024). Purpose, Tasks, Necessity of Audit in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 2(2), 89-92.
6. Abdumannonovna, T. D. (2024). Methods of Obtaining Audit Evidence. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(2), 221-226.
7. Abdumannonovna, T. D. (2024). EFFECTIVE RESULTS OF APPLYING ANALYTICAL PROCEDURES IN AUDITING.
8. Abdumannonovna, T. D. (2024). EXTERNAL AUDITORS AND THEIR LIABILITY TO THIRD PARTIES. *Gospodarka i Innowacje.*, 44, 71-75.
9. Abdumannonovna, T. D. (2024). Audit Risk, its Elements and Their Assessment. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(2), 847-854.
10. Abdumannonovna, T. D. (2024). AUDIT-AS A FACTOR OF INCREASING BUSINESS EFFICIENCY IN ENTERPRISES. *Miasto Przyszłości*, 45, 594-599.
11. Abdumannonovna, T. D. (2024). The Document Presented by the Auditor is " Audit Report and its Contents". *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(2), 991-997.
12. Abdumannonovna, T. D. (2024). Relationship With Auditing Standards in Controlling the Quality of Auditor's Work. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(2), 998-1003.

13. Abdumannonovna, T. D. (2024, March). Auditorning axloq kodeksiga rioya etish burchlarining afzalliklari. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE* (Vol. 1, No. 3, pp. 80-87).
14. Abdumannonovna, T. D. (2023). WAYS OF DEVELOPING THE INTERNAL AUDIT SERVICE IN BUSINESS ENTITIES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 2(8), 37-40.
15. Turumova, D. A., & o'g'li Tolibboyev, Q. G. (2023). AUDITORLIK FAOLIYATIDA TANLAB TEKSHIRISHNING MOHIYATI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(6), 234-240.
16. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA MUHIMLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH*, 2(14), 60-62.
17. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITING MOLIYAVIY BOZOR UCHUN ZARURLIGI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(34), 290-294.
18. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVINI REJALASHTIRISH. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 2(22), 243-248.
19. Abdumannonovna, T. D. (2024). IMPORTANCE AND ROLE OF INTERNAL AUDIT IN ENTERPRISES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 6-9.
20. Abdumannonovna, T. D. (2024). FRAUD DETECTION IN AN AUDIT. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 136-140.